

QARAQALPAQ TILI BAYRAMINI MILLIY MAMLEKETSHILIKTEGI ORNI

Mambetbaeva Muxabbat Andirbaevna

Shimbay rayoni 17-sanli mekteptin Qaraqalpaq
tili ham adbiyati pani mugallimi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17706282>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 15-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 20- noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 25- noyabr 2025 yil

KEYWORDS

1-dekabr, Qaraqalpaq tili, mamleketlik til statusi, milliy mamleketshilik, siyasiy ahmiyet, madeniy miyras.

ABSTRACT

Bul maqala 1-dekabr sanesinin Qaraqalpaqstan milliy mamleketshiligi tariyxidagi orni, Qaraqalpaq tili statusin belgilew procesi ham onin bugingi kundegi talqilaw maselerin talaydi. Izertlewde tildin tariyxiy tamirlari, nizamli ham siyasiy tiykarlari, sonday-aq, ameliyatqa engiziliwi ham zamanagoy rawajlaniw perspektivalari sawlelendirilgen. Sonday-aq, maqalada Qaraqalpaq tilinin milliy birlikni bekkemlew, madeniy miyrastı saqlaw ham ilimiy rawajlanıwdagi roli kórsetiledi.

Milliy mamleketshilik rawajlanıwınıń áhmiyetli elementlerinen biri - til siyasatı, atap aytqanda, mamleketlik tildin statusın nızamshılıq jaqtan bekkemlew bolıp tabıladı. Sebebi til tek ǵana xalıqlardıń ruwxıy tiykarı emes, al olardıń siyasiy-huqıqıy statusın belgileytuǵın tiykarǵı normalardan biri bolıp esaplanadı. Usı mániste, 1-dekabr sanesiniń Qaraqalpaqstan Respublikasındaǵı milliy mamleketshilik procesinde tutqan orını oǵada joqarı, sebebi áyne usı kúnde qaraqalpaq tili rásmiy mamleketlik til sıpatında tán alındı. Bul qarar qaraqalpaq xalqınıń siyasiy huqıqları, mádeniy ózine tánligi hám milliy máplerin bekkemlewde sheksiz áhmiyetke iye. Tórende bul processtıń tariyxiy tamirları, 1-dekabr qararınıń mazmun-mánisi jáne bugingi kúndegi talqılaw hám ameliy nátiyjeleri tolıq sawlelendiriledi.

Qaraqalpaq tili statusın belgilew procesiniń tariyxiy tiykarı tómendegilerdi óz ishine aladı. Birinshiden, tildin mamleketlik statusın alıw procesi tosınnan bolǵan hádiyse emes, al uzaq jıllar dawamında qalıplesken jámiyetlik-siyasiy evolyuciyanıń jemisi bolıp tabıladı. Qaraqalpaq xalqınıń áyyemgi etnolingvistikalıq tariyxı, awızeki dóretiwshiligi hám jazba derekleri tildin xalıq turmısındaǵı ornın bekkemlegen. Sonday-aq, XX ásiridin baslarında júzege kelgen milliy oyanıw háreketleri nátiyjesinde qaraqalpaq zıyalıları til hám mádeniyat máselesine úlken itibar qarattı. Ásirese, bilimlendiriw, ádebiyat hám baspasózdiń rawajlanıwı qaraqalpaq tiliniń sociallıq wazıypaların keńeytip, onı rásmiy ortalıqqa alıp kiriw ushın tiykar jarattı. Bunnan tisqari, sovet dáwirinde Qaraqalpaqstanınıń dáslep avtonomiya, keyin ala respublika statusına iye bolıwı til máselesiniń huqıqıy tártipke salınıwına zárúrlık tuwdırǵan. Nátiyjede, tildin rásmiy statusın belgilew - tariyxiy zárúrlık, milliy map hám siyasiy ózlikti ańlawdın logikalıq basqısı sıpatında qalıplesti [4, 12].

1-dekabr sanesi Qaraqalpaqstan tariyxında tek rámziy emes, al huqıqıy jaqtan da áhmiyetli orın iyeleydi. Sebebi, áyne usı kúnde Qaraqalpaq tili rásmiy mamleketlik til sıpatında

tán alindi. Bunnan tisqari, qarar Qaraqalpaqstan Respublikasınıń milliy-mámleketlik sıpatındaǵı ǵárezsizligin bekkemlewge xızmet etken. Bárinen burın, nızamlı tiykar kózqarasınan qarar Qaraqalpaqstan Konstituciyasında tildiń statusın belgileytuǵın bántlerge súyengen halda qabıl etildi. Sonıń menen birge, qarar mámleketlik basqarıw uyımlarında qaraqalpaq tiliniń májbúriy qollanıwın belgiledi, bilimlendiriw hám mádeniyat tarawlarında bolsa tildi rawajlandırıwǵa tiykar jarattı. Sonday-aq, siyasiy kózqarastan qarar Qaraqalpaq xalqınıń ózligin ańlaw, milliy qádiriyatlardı qorǵaw hám milliy máplerdi támiyinlew jolındaǵı áhmiyetli qádem sıpatında bahalanadı. Sebebi til milliy birlikti bekkemlew, xalıqtı birlestiriw hám olardıń siyasiy huqıqların támiyinlew quralı esaplanadı. Bunnan tisqari, qarardıń ámeliy áhmiyeti de úlken boldı. Máselen, mámleketlik uyımlarda qaraqalpaq tilinen paydalanıw sisteması engizildi, mektep hám joqarı bilimlendiriw mákemelerinde ana tilinde bilim beriw jolları keńeytildi, mádeniyat hám kórkem óner tarawlarında jańa dóretiwshilik joybarlar ámelge asırıldı. Sonıń menen 1-dekabr qararı tek ǵana nızamshılıq emes, al sociallıq hám siyasiy jaqtan da áhmiyetli nátiyjelerdi berdi.

1-dekabr qararınan soń qaraqalpaq tiliniń mámleketlik til sıpatındaǵı statusı tek ǵana huqıqıy jaqtan bekkemlenip qoymastan, al ámeliy turmısta da keńnen qollanıla baslandı. Sebebi, nızamlı status tildiń tek ǵana rásmiy hújjetlerde kórsetiliwi menen sheklenbey, al kúndelikli turmısta, bilimlendiriw, mádeniyat hám mámleketlik basqarıwda belsene qollanıwı menen bekkemlendi.

Birinshiden, bilimlendiriw sistemasında qaraqalpaq tiliniń ornı sezilerli dárejede arttı. Mektep hám joqarı bilimlendiriw mákemelerinde sabaqlıqlar hám metodikalıq qollanbalar ana tilinde islep shıǵıla baslandı. Sonıń menen birge, ilimiy maqalalar hám qollanbalar qaraqalpaq tilinde tayarlanıwı sistemalı jolǵa qoyıldı.

Ekinshiden, mámleketlik basqarıwda qaraqalpaq tiliniń qollanıwı sistemalı tús aldı. Mámleketlik uyımlarda rásmiy hújjetler, arzalar hám basqa da is júrgiziw materialları qaraqalpaq tilinde tayarlanıwı talap etildi. Usınıń menen tildiń rásmiy ortalıqta qollanıwı tek ǵana nızamlı emes, al sociallıq jaqtan bekkemlendi [2, 148-151].

Úshinshiden, mádeniyat hám ǵalaba xabar qurallarında qaraqalpaq tiliniń abırayın arttırıw boyınsha izbe-iz jumıslar ámelge asırıldı. Gazeta, jurnal, radio hám telekanallarda ana tilinde kórsetiwler hám maqalalar tayarlandı. Sonıń menen birge, ádebiyat hám kórkem óner tarawında jańa dóretiwshilik joybarlar jaratıldı. Sonıń menen birge, tildiń ámeliyatqa qollanıwı tek ǵana mákemelik tarawlarda emes, al jámiyetlik turmıstıń basqa da tarawlarında da kórin-di. Atap aytqanda, mádeniy máresimler, ilimiy konferenciya-lar hám xalıqaralıq ilajlarda qaraqalpaq tilinen keńnen paydalanıw imkaniyatı jaratıldı.

Búgingi kúnde 1-dekabr sánesi tariyxıy hádiyse sıpatında emes, al qaraqalpaq xalqınıń milliy qádiriyatların joqarılátıwshı hám olardıń siyasiy-huqıqıy ózligin bekkemlewshi áhmiyetli sáne sıpatında talqılanadı. Sonı atap ótiw kerek, global processler kúsheygen házirgi dáwirde tildiń qásterlep saqlanıwı hám rawajlanıwı jáne de áhmiyetli másele sıpatında kórinbekte. Bárinen burın, zamanagóy processler sheńberinde tildi sanlastırıw boyınsha izbe-iz jumıslar ámelge asırılmaqta. Máselen, elektron sózlikler, til korpusları, onlayn sabaqlıqlar hám mobil qosımshalar arqalı qaraqalpaq tilin hár qanday ortalıqta qollanıw imkaniyatı keńeytildi. Sonıń menen birge, bul process jas áwladtıń ana tilinde oqıwı hám ilimiy potencialın rawajlandırıwǵa xızmet etpekte. Ekinshiden, bilimlendiriw sistemasın modernizaciyalaw hám tildi zamanagóy bilimlendiriw platformalarına engiziw boyınsha

kóplegen jumislar ámelge asırılmaqta. Sonın menen birge, ilimiy izleniwler hám monografiyalar sanınıń artıwı tildiń rawajlanıwına túrtki bolmaqta. Úshinshiden, 1-dekabr búgingi kúnde milliy bayram sıpatında keńnen belgilenedi. Sonın menen birge, bul sáne xalıqtıń tariyxıy yadın bekkemlew, milliy birlikti támiyinlew hám mádeniy miyrastı joqarılátıw menen tıgız baylanıslı. Xalıqaralıq maydanda tildi úgit-násiyatlaw hám Qaraqalpaq mádeniyatın úgit-násiyatlawğa itibar qaratılmaqta. Sonday-aq, perspektivalı baǵdarlardan biri - til siyasatın bunnan bılay da rawajlandırıw hám onı milliy rawajlanıw strategiyasına integraciyalaw bolıp tabıladı. Bul bolsa mámleketlik uyımlar, bilimlendiriw mákemeleri hám mádeniyat oraylarınıń birge islesiwın kúsheytiw arqalı ámelge asırılmaqta.

Juwmag. Joqarıda tallanǵanıday, 1-dekabr sánesi Qaraqalpaqstan milliy mámleketshiligi tariyxında ózgermeytuǵın áhmiyetke iye. Bul sáne tek ǵana tildiń mámleketlik statusın belgilew menen baylanıslı emes, al xalıqtıń siyasiy, sociallıq hám mádeniy ózligin bekkemlewge xızmet etken. Sol sebepli, 1-dekabr qararı tariyxıy, nızamshılıq hám siyasiy jaqtan áhmiyetli burılıs noqatı sıpatında qaraladı. Birinshiden, tildiń rásmiy statusqa iye bolıwı milliy birlikti bekkemlew hám xalıqtıń ózin-ózi ańlawında áhmiyetli qural boldı. Ekinshiden, tildiń ámeliyatqa engiziliwi tek ǵana mámleketlik uyımlar hám bilimlendiriw sistemasında emes, al mádeniyat, kórkem óner hám ǵalaba xabar qurallarında da ámelge asırıldı. Úshinshiden, 1-dekabr sánesi búgingi kúnde xalıqaralıq hám milliy maydanda tán alınatuǵın bayram sıpatında qádirlenbekte. Juwmaqlap aytqanda, 1-dekabr qararı Qaraqalpaq tiliniń mámleketlik statusın belgilep ǵana qoymastan, al milliy mámleketshilik, mádeniy miyras hám ilimiy rawajlanıwǵa xızmet etiwshi tiykarǵı princip sıpatında kózge taslanbaqta. Sol sebepli, bul sáne hár jılı qádirlenedi hám keleshek áwladlar ushin tariyxıy, ruwxıy hám siyasiy ornı menen turaqlı áhmiyetke iye.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Aymanova, D., & Maxamatdinova, L. (2023). THE HISTORY OF THE STUDY OF KARAKALPAK FOLKLORE. *Modern Science and Research*, 2(12), 28-34.
2. Keńesbaevna, S. L. (2025, March). QARAQALPAQ TILINIŇ RAWAJLANIWI HÁM ÁDEBIY TILINIŇ ÓZINE TÁNLIĞI. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 3, No. 32, pp. 148-151).
3. Koblanova, G. (2024). QARAQALPAQ LEKSIKOĞRAFIYASINIŇ RAWAJLANIW BASQISHLARÍ. *TAMADDUN NURI JURNALI*, 11(62), 218-221.
4. Nurjamal, A. (2025). The Historical and Cultural Traditions that Influenced the Establishment and Evolution of the Anthroponymic System in the Contemporary Karakalpak Language. *Jurnal Bahasa Daerah Indonesia*, 2(1), 12-12.
5. Turdixan, J. (2025, March). QARAQALPAQ TILI HÁM ONIŇ BASQA TILLER MENEN BAYLANISI: QOŇSILAS TILLER MENEN ÓZ-ARA TÁSIRI. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 3, No. 32, pp. 133-138).
6. Нуриллаева, Ш., & Еримбетова, Э. (2025). The voice of Karakalpak poets: a bridge between tradition and modernity. *Инновации в современной лингвистике и преподавании языков*, 1(1), 238-240.
7. Самамбетова, Ф. (2025). THE INFLUENCE OF RUSSIAN CULTURE ON THE VOCABULARY AND PHRASEOLOGY OF THE KARAKALPAK LANGUAGE. *Международный мультидисциплинарный журнал исследований и разработок*, 1(1), 107-109.